

РАЄВСЬКА І. В.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

МОВНА СИТУАЦІЯ В СУЧАСНІЙ ІТАЛІЇ НА ПРИКЛАДІ ОБЛАСТІ УМБРІЇ

Статтю присвячено аналізу мовної ситуації в сучасній Італії на прикладі області Умбрія, а також проілюстровано функціонування літературної італійської мови та її діалектів у різних соціальних стратах населення з врахуванням екстралінгвістичних чинників (віку, рівня освіти, професії носіїв субдіалекту) у різних мовленевих контекстах. Також у статті проаналізовано вплив історичних, соціо-культурних факторів, які впливають на розвиток та зміну мовної ситуації у країні.

Ключові слова: літературна мова, діалект, регіональний різновид італійської мови-стандарт, диглосія, мовний реєстр.

Статья посвящена анализу языковой ситуации в современной Италии на примере области Умбрии, а также изучению функционирования литературного языка и диалектов в различных социальных (возрастных, профессиональных и т. п.) группах населения Италии в зависимости от территориальной и социальной принадлежности говорящих в разных языковых контекстах с учетом экстралингвистических факторов, в частности возраста, уровня образования, пола, профессии. Также в статье анализируются исторические и экономико-культурные факторы, влияющие на изменения в лингвистической ситуации в стране.

Ключевые слова: литературный язык, диалект, региональная разновидность итальянского языка-стандарт, диглоссия, языковой реєстр.

The article focuses on studying and analysis of linguistic situation in modern Italy illustrated by example of linguistic situation in Umbrian region. Complex coexistence of literary Italian language and Italian dialects is described taking into consideration different extra linguistic factors such as historic, social and cultural development of social stratus considering their territorial location, age, profession, educational level.

Key words: literary language, dialect, regional variety of standard language, diglossia, language register.

Мета статті полягає в комплексному описі особливостей функціонування літературної мови й діалекту як форм національної мови в їхньому взаємозв'язку (з врахуванням екстралінгвістичних факторів: віку, рівня освіти, професії) носіїв мови і визначенні шляхів подальшого розвитку діалекту на основі аналізу соціолінгвістичної ситуації в Італії на прикладі області Умбрія та з врахуванням регіонального варіювання італійської мови в різних зонах країни.

Актуальність дослідження. Вивчення мовної ситуації в Італії, динаміки її змін протягом останньої чверті ХХ та початку ХХІ століття вельми актуальне для сучасного італійського й європейського мовознавства в цілому, оскільки дозволяє простежити основні тенденції розвитку

італійської мови протягом значного часу та прогнозувати напрями її подальшого розвитку.

Об'єктом дослідження стали статистичні дані результатів опитувань ISTAT, проведених в останні двадцять років, а саме з 1988 по 2008. Предметом дослідження є функціонування літературної мови і діалекту в різних соціальних групах населення Італії, в залежності від територіальної приналежності мовців.

Італійська мова, як і інші європейські мови, значно змінилася після Другої світової війни. Вона тісно пов'язана з еволюцією суспільства і знань: на кожному етапі свого розвитку вона, звичайно, пристосовується до нових ситуацій і понять, змінюється паралельно соціальному й науково-технічному прогресу. Однак мовні зміни відбуваються повільніше порівняно зі зміною ідей і звичаїв. Варто пам'ятати, що мова має власну стратегію, яка дозволяє їй використовувати свої засоби для позначення нових понять.

Сучасні лінгвістичні дослідження висвітлюють складну систему відношень мови, мовної свідомості, мовленнєвої діяльності людини й навколишнього світу. Завдяки працям сучасних дослідників дедалі більшого поширення набуває концепція органічних, історично й системно зумовлених зв'язків і взаємозалежностей між різними рівнями і видами мовленнєвої діяльності [1; 2; 4; 5].

Як зауважують у своїй праці про сучасну італійську мову Мауріціо Дардано й П'єтро Тріфоне, загальний напрямок розвитку мовної ситуації Італії можна позначити так: “діалекти наближаються до літературної італійської мови” [8:13].

В Італії в минулі століття діалекти змінювалися дуже повільно через обмежені можливості для спілкування жителів різних територій держави. Лише представники привілейованих класів мали можливість переїжджати з однієї частини країни в іншу і в такий спосіб знайомитися з іншими діалектами.

У середні віки подорожували переважно комерсанти й особи, що займали високе становище на соціальних щаблях: представники влади, послы, професори й студенти університетів, особи шляхетного стану. Таким чином, не було багато можливостей для зміни власного діалекту.

Іншою була ситуація в писемній флорентійській мові, яка з другої половини XIV століття після успіху творів А. Данте, Петрарки і

Дж. Боккаччо почала поширюватися серед освічених людей Апеннінського півострова.

Флорентійський діалект поширювався в середовищі літераторів і міської адміністрації насамперед як писемна мова, а більша частина населення продовжувала використовувати діалекти. Така ситуація тривала з невеликими змінами до другої половини XIX століття. У цей період відбуваються історичні й політичні події, які відіграли важливу роль у розвитку італійської мови й діалектів у всій Італії [10:26].

У єдиній Італії (після остаточного об'єднання в 1870 році італійська мова, що раніше вживалася тільки в Тоскані, а також освіченими людьми на решті території країни, почала поширюватися серед усього італійського населення, що було зумовлено цілою низкою причин:

- 1) шкільна освіта стає обов'язковою;
- 2) росте еміграція населення, бо в пошуках роботи італійці почали пересуватися по території країни;
- 3) розвиваються великі міста за рахунок робочої сили, що прибувала із сіл;
- 4) розвивається промисловість, насамперед на півночі Італії, куди мігрували італійці з усіх куточків країни;
- 5) для проходження військової служби юнаки переїжджають з однієї частини країни в іншу;
- 6) виконуються різні розпорядження нового уряду й адміністрації [11:56]

З цього моменту прогрес італійської літературної мови йшов поряд з регресом діалектів. Багато елементів італійської мови (фонетичні, граматичні, лексичні особливості) почали активно проникати в діалекти. Чисті (архаїчні) діалекти частіше витісняються регіональними діалектами, тобто змішаними, які займають проміжну ланку між діалектом і літературною мовою.

Проникнення елементів літературної мови в діалекти отримало назву “італізація діалектів”. Мова йде про явище, що повільно, але невідворотно розвивалося протягом XX століття. Поступово регіональні діалекти витісняються регіональними різновидами літературної мови. Таким чином, можна виділити такі етапи в розвитку форм італійської національної мови: *діалект* > *регіональний діалект* > *регіональний різновид літературної мови* [9:56].

Італізація діалектів активно почала розвиватися в післявоєнний період завдяки поширенню телебачення в кожній частині країни. Літературна мова проникла навіть у найбільш ізольовані населені пункти, до людей будь-якого віку й соціального класу, що ефективно сприяло італізації діалектів. Поряд з телебаченням варто назвати й інші засоби масової комунікації (радіо, кінематограф, щоденні газети), які сприяли поширенню літературної мови.

Важливу роль у нівелюванні діалектів відіграли і такі фактори, як розвиток внутрішнього туризму (італійці стали більше подорожувати), значний прогрес науки й техніки, соціально-культурний розвиток суспільства, які сприяли різним заняттям у вільний час, обміну інформацією, профспілковій діяльності, різним формам участі в політичному житті суспільства. Діалектом неможливо виразити й вирішити комунікативні завдання перерахованих сфер соціального життя суспільства, бо тільки літературна мова володіє необхідними мовними ресурсами для їхнього вирішення [8:18].

Узагальнюючи лінгвістичні тенденції, можна сказати, що на відміну від інших національних мов, до яких можна застосувати термін “стандарт”, італійська здається позбавленою основи, принаймні на фонетичному рівні, тобто нейтральної вимови по відношенню до багатьох регіональних різновидів: так званий стандарт буде абстрактним, структурним та тенденційним. У свою чергу, з різним ступенем впливу, регіональні різновиди, які є витворами місцевих мовних моделей, відображають тією чи іншою мірою (і на різних рівнях) характерні риси діалектів.

Однією з найбільш яскравих і найбільш послідовних особливостей регіональних варіантів мови італійців, а також однією з найбільш важливих для їх опису є фонетична складова мови. Вчені, аналізуючи діатопний аспект різновидів мови, вивчили та описали велику кількість фонетичних особливостей регіонів Італії.

Аналіз сучасних тенденцій дає можливість зробити наступний висновок: поширення національної мови через засоби масової інформації (радіо і телебачення) веде до більш певної “відсутності мотивації”. Поширення “загального шаблону” через ЗМІ, призвело до того, що дуже небагато італійців мають чітке уявлення щодо того, як вони самі говорять, тому що зараз майже скрізь вважається, що усі говорять тільки італійською, тобто бажання поліпшити свою вимову і знання мови не спостерігається. На практиці, більшість італійців майже завжди говорять на регіональних

варіантах або навіть на діалекті. Антоніо Сорелла у праці “*Manualetto di dizione*” (“Керівництво з дикції”) наголошує: “Я знаю, що велика кількість мешканців півдня переконані, що вірно вимовляють слово “*cugino*”, а проте говорять “*cuggino*”, а мешканці північних регіонів вважають, що вимовляють “*pazienza*” замість “*pasiensa*”. Дивно те, що ці ж люди, здатні сприймати і оцінювати як “помилкові” вимову деяких журналістів на регіональному телебаченні”. Отже, не усвідомлюючи, все частіше італійці відчують себе “несвідомими діалектофонами”. Неусвідомлення свого лінгвістичного статусу може призвести до реальних соціальних проблем. Люди прагнуть зберегти свій статус, вони переконані, що вже досягли майже максимальної висоти мовних знань, у той час як “здорове почуття мовної неповноцінності” спонукатиме до вивчення італійської мови з метою поліпшення власної вимови та лексичних знань, що і сталося у минулому сторіччі.

Незнання факту діалектофонії може призвести до значніших проблем, ніж посмішка з боку мешканця північного регіону у відповідь на вимову слова “*cuggino*”. У цьому контексті, незнання може призвести навіть до лінгвістичного расизму. Втім, якщо італійці чують по телевізору різну вимову слів, то скоріш за все вони ставитимуться до регіональної вимови італійської мови як до чогось неминучого та не відчуватимуть зацікавленості в її поліпшенні.

Очевидно, що справа не в тому, щоб у майбутньому досягти однакової вимови. Проблема полягає у тому, що існує реальна небезпека конфліктів з причин “прийняття” чи “неприйняття” певної регіональної вимови: толерантність до міланської і неповага до вимови, характерної для Палермо чи Неаполя. Такий стан лінгвістичних тенденцій сприяють виникненню небезпечних “расистські висловлювань”, які можуть призвести до поширення “расистських культур” у деяких областях Італії.

Перед тим, як почати аналіз мовної ситуації Умбрії в зіставленні з мовною ситуацією в Італії в цілому, необхідно визначити поняття диглосії та поєднаного з ним поняття поліглосії, оскільки наведені нижче показники свідчать про те, що більшість жителів сучасної Італії є білінгвами.

Диглосія (від гр. *di* – подвійний, двічі, *glōssa* – мова) розділяється на внутрішньомовну і зовнішню. У першому значенні диглосія – це різновид мовного стану особистості, коли вона володіє двома чи більше формами існування певної мови (або формою міксації). У другому значенні диглосія є ситуацією функціонування двох стилістично й функціонально різних мовних кодів. Таке значення терміна запропоноване американським

соціолінгвістом Ч. Фергюсоном у 1959 р. у поцесі вивчення ним мовної ситуації арабських країн, де книжною літературною мовою Корана, що ґрунтується на класичній арабській, володіють 25–30 % арабського населення, а в повсякденному спілкуванні використовують діалекти арабської мови. До речі, сьогодні утворюється нова загальна мова всіх арабів. Йдеться про публічну мову мас-медіа [3:336]. Поняття диглосії в значенні можливості людини користуватися двома формами існування мови, наприклад, літературною мовою і міським просторіччям, розглядалося Е. Поливановим і Б. Ларіним, який називав це явище дводіалектністю. Друге тлумачення терміна в славістиці відповідає термінам білінгвізм або двомовність, хоча іноді диглосію відрізняють від білінгвізму функціональним поділом мов.

У сучасному світі приналежність людини до багатьох малих соціальних груп впливає на її поліглосію як володіння більшою, ніж дві, кількістю форм існування мови. Р. Якобсон не випадково підкреслював, що будь-який загальний код є багатоформним, сукупністю різних субкодів, які вільно обираються мовцями, залежно від функції, повідомлення, адресата й взаємин між співрозмовниками [9:411].

У той час як процес мовної італізації діє на всій території Італії і сприяє мовному об'єднанню італійців, в Умбрії ж у мовному аспекті Перуджа залишається в цілому ізольованою. Її мовою говорять усього в 15 комунах, а більша частина комун області тяжіє за своїми мовними особливостями до столиці Італії – Рима, що знаходиться територіально близько.

На підставі аналізу динаміки зміни співвідношення “італійська мова – діалект” виявлено, що переважне або виключне використання італійської мови зазнало значного зросло з 1988 по 1995 рік в усіх трьох комунікативних контекстах (спілкування в родині / із друзями / з чужими).

Окрім того, на вибір мовного реєстру впливає стать: жінки виявляють більшу схильність висловлюватися тільки або в основному італійською в родині. Розбіжності у вживанні мови чоловіками й жінками залишаються здебільшого незмінними: як у 1995, так і в 2000 році жінки всіх вікових груп надають перевагу виключному або переважному вживанню літературної мови у всіх трьох комунікативних контекстах.

Вибір мови або діалекту, природно, знаходиться під впливом освіти. Переважне використання діалекту в родині і з друзями стосується переважно тих, хто має низький рівень освіти. Зростає соціальна диференціація у використанні мовного реєстру. Студенти більше використовують італійську

мову в усіх трьох типах мовних ситуацій. Однак серед тих, хто працює, виключне використання італійської в родині досить поширене, насамперед, серед керівників, підприємців і вільних професіоналів. Соціальні розбіжності в переважному використанні італійської мови незначно зростають порівняно з 2000 роком серед працівників також через збільшення іноземної робочої сили. До того ж таке використання діалекту в родині і з друзями зумовлюється також і параметрами віку.

У функціонуванні виключно або переважно діалекту бачимо протилежну тенденцію. В Умбрії зафіксовано його найбільше вживання, хоча різниця в показниках не така значна, як у вживанні італійської мови. За параметром використання як італійської мови, так і діалекту Умбрія також значно випереджає і Центральну Італію, і всю країну. Функціонування іншої мови й особливо іншого регістру в Умбрії не становить якихось істотних розходжень з мовною картиною Центральної Італії і країни.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей мовної ситуації в Італії, та взаємофункціонування літературної італійської мови та її діалектів. Дуже цікавим видається вивчення впливу політичних настроїв та рішень у сфері мовної політики країни на розвиток та зміни в місцевих системах мовлення. Інший напрям розвитку – вивчення функціонування діалектів з врахуванням гендерних чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман З. О. Білінгвізм і диглосія у процесі становлення мовної картини Іспанії / Зоя Олексіївна Гетьман // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. пр. / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Видав. центр Київськ. нац. лінгв. ун-ту, 2003. – Вип. 2. – С. 70–73.
2. Железняк М. Г. Норма в діалектах / М. Г. Железняк. – К. : Просвіта, 2004. – 256 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля К., 2008. – 712 с.
4. Урысон Е. В. Проблемы исследования языковой картины мира: Аналогия в семантике: [монография] / Елена Владимировна Урысон. – М. : ИРЯ РАН – Языки славянской культуры, 2003. – 224 с.
5. Чередниченко О. І. Багатомовність і концептуальна картина світу / Олександр Іванович Чередниченко // Вісник іноземної філології Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – К. : Логос, 2002. – № 32. – С. 7–10.
6. Якобсон Р. Избранные работы / Роман Якобсон ; [пер. с англ., нем. и фр. / сост. и общ. ред. В. А. Звягинцева, предисл. В. В. Иванова]. – М. : Прогресс, 1985. – 456 с. – (Серия “Языковеды мира”).
7. *I dialetti italiani: storia, struttura, uso* / A cura di M. Cortelazzo. – Torino : UTET, 2002. – 1147 p.
8. *Dardano M. La lingua italiana* / M. Dardano, P. Trifone. – Bologna : Zanichelli, 1985. – 463 p.
9. *De' Paratesi N.-G. Opinioni linguistiche e prestigio delle principali varietà regionali di italiano* / N.-G. De' Paratesi // *Italiano d'oggi. Lingua nazionale e varietà regionali*. – Trieste : Edizioni Lint. – P. 143–197.
10. *Dialettologia urbana e analisi geolinguistica* // *Atti del convegno (Palermo, 7–8 ottobre 1990)*. – Palermo : Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani, 1991. – 165 p.
11. *Migliorini B. Storia della linguistica italiana* / B. Migliorini. – Firenze : Sansoni, 1971. – 320 p.